

MULTICULTURALISM – PERSPECTIVES OF POLITICAL PHILOSOPHY

Ana Daniela Farcaș

**Assist., PhD, Technical University of Cluj-Napoca – Baia Mare Northern University
Center**

Abstract: The continuous reiteration regarding the problem of exodus of migrants to the gates of Europe requires searching for viable solutions in this respect, while moving them away from the extremist tendencies found in the measures taken by some countries. If, philosophically speaking, this issue has been widely debated in the light of human freedom and from an ethical point of view, political philosophy now tries to determine to what extent the interest in minority rights is reflected in state policies. In this context, an analysis of these prospects could mean a welcomed update in approaching this stalemate.

Key words: multiculturalism, minority rights, ethics, state policies, pluralism

Odată cu apelul lansat de Angela Merkel prin care asigura primirea refugiaților de război de către Germania în 2015, Europa se confruntă cu un adevărat exod al acestora, situație care ridică o serie de întrebări referitoare la politica dusă de Uniunea Europeană. Acest lucru se datorează în special imposibilității absorbției numărului mare de imigranți veniți, care nu pot fi preluați doar de statul german. Obligarea celorlalte state membre ale UE să accepte anumite cote de imigranți a stârnit controverse, nemulțumind pe mulți. Un alt motiv de nemulțumire îl constituie violențele provocate de către nou-veniți în câteva orașe majore ale Germaniei, în care aceștia fuseseră primiți în tabere destinate lor. Evenimentele au stârnit un val de xenofobie care s-a extins la nivelul societăților din statele obligate să accepte cotele de imigranți. Analizarea conceptelor de multiculturalism și pluralism devine așadar, indispensabilă odată cu apariția acestor evenimente fără precedent.

În acest sens considerăm pertinentă analiza lui Giovanni Sartori, iar problemele pe care le ridică sunt de actualitate și complexe, el analizând atât termenii de multiculturalism și pluralism în general, sensul lor, dar și, în mod amănunțit, problemele ivite prin încercarea integrării migranților musulmani în statele

europene. Pluralismul este văzut ca un ideal în statele democratice capitaliste, ca un deziderat în practica politicii liberale, ce aduce noi valențe etice sau ”ca doctrină a diversității culturale, care nu subscrie nici la aprecierea relativistă, nici la una monistă a culturilor alternative”¹. El apare ca opțiune antitetică individualismului și comunismului, deoarece idealul său nu se centrează pe un singur țel comun, ce ar putea constrânge drepturile individuale ale cetățenilor, ci susține existența unei pluralități de opțiuni prin care societatea în ansamblul ei să aibă de câștigat, pe diversitatea necesităților umane. Dacă luăm în considerare definiția dată de adepți a termenului de pluralism ”în politica pluralistă se combină elemente din individualismul lui John Locke, din etica participativă a lui John Dewey și din virtuțile continuității și ale stabilității, relevate de Edmund Burke”². Societatea din prismă pluralistă este organizată în asociații multiple, astfel încât interesele și drepturile indivizilor sunt susținute și protejate de aceste asociații în fața statului.

Sartori atrage atenția asupra faptului că termenul *pluralism* a ajuns să fie înțeles și folosit în mod eronat, lucru concretizat în credința că pluralismul și multiculturalismul merg mână în mână, că cel din urmă ar fi o potențare a pluralismului, ceea ce e fals. În realitate, cele două concepte se neagă reciproc. ”Ca principiu, (...) pluralismul este obligat să respecte multiplele culturi ale locului”³, dar termenul nu se referă la existență plurală (nu înseamnă *mai mult decât unul*), așa cum a fost interpretat și folosit în mod exagerat încă din perioada anilor șaiszeci. Faptul că o societate este fragmentată, nu înseamnă că este și pluralistă.

Pentru el o societate bună este o societate pluralistă, deschisă, dar, pentru a clarifica termenul, Sartori zăbovește asupra problemelor politice cu care ne confruntăm în prezent. Dacă societatea pluralistă e o societate deschisă, care primește în sânul ei persoane străine, apare îngrijorarea referitoare la cât de deschisă poate fi această societate, astfel încât să nu fie pusă în pericol tocmai prin ceea ce susține: ”până la ce punct societatea pluralistă poate primi, fără să se dezintegreze, străini care nu o recunosc?”⁴. Chestiuni care cer soluționare sunt și cele legate de modul în care se face integrarea imigranților veniți dintr-o cultură, etnie și credință religioasă total diferite față de cele pe care le găsesc în țările de adopție. Politicile de integrare, după cum putem observa și în prezent, sunt proaste, neadaptate la nevoile existente, fie din lipsă de experiență în ceea ce privește problema imigranților, fie din iresponsabilitate sau

¹ David Miller, *Enciclopedia Blackwell a gândirii politice*, Editura Humanitas, București, 2006, p. 571.

² *Ibidem*, pp. 571-572.

³ Giovanni Sartori, *Ce facem cu străinii? Pluralism vs. Multiculturalism: eseu despre societatea multiethnică*, Ed. Humanitas, București, 2007, p. 26.

⁴ *Ibidem*, p. 8.

inconștientă. Soluția principală pe care se bazează politicienii este acordarea cetățeniei imigranților veniți, și pe reiterarea ideii că aceștia sunt utili. Utilitatea de care se vorbește, este în mare parte artificială, datorată faptului că în statele capitaliste europenii au condiții atât de bune de trai încât chiar și cei săraci își permit să trăiască din ajutorul social, refuzând muncile mai grele sau care li se par rușinoase. Necesitatea pentru forța de muncă a imigranților nu este justificată în condițiile Europei, unde nu există subpopulare, iar rata șomajului e mare⁵. Sunt excluse problemele ce ar putea apărea datorită imigranților, faptul că există și urmări nocive. Utilitatea imigrantului nu este analizată din perspectivă socială și etico-politică, iar faptul că acesta ar putea fi util pentru o perioadă limitată economiei, nu are legătură cu buna conviețuire a acestuia cu ceilalți cetățeni de altă credință, etnie sau cultură.

Democrația liberală, constată Sartori stă la baza ideii de pluralism, deoarece afirmă, ca și acesta, că ”diversitatea și deosebirea de păreri sunt valori ce-l îmbogățesc atât pe individ, cât și comunitatea sa politică”⁶. De asemenea, pluralismul este strâns legat de ideea de toleranță, de respect față de valorile celuilalt, căci intenția lui inițială este asigurarea păcii interculturale⁷. După cum explică autorul, toleranța nu implică indiferență, relativism, dar nu poate fi nici nelimitată. Nu există o limită fixă a toleranței; pentru a-i găsi flexibilitatea ne sunt sugerate trei criterii: motivarea intolerabilității unui lucru, faptul că nu suntem obligați să tolerăm comportamentele altora dacă ne produc vreun rău sau vreo daună și al treilea criteriu – reciprocitatea. În societatea pluralistă respectul trebuie să fie reciproc, nu unidirecționat, căci prin faptul că suntem toleranți față de credințele sau cultura celorlalți, ne așteptăm să fim și noi tolerați. O altă caracteristică a acesteia este faptul că e formată din asocieri voluntare spontane neimpuse, din afiliere multiple (neobligatorii și non-exclusive) și din clivaje interferente⁸. Termenul de clivaje interferente sau linii de separație interferente, folosit în științele sociale, dar, mai ales în științele politice, se referă la situația în care membrii ce fac parte dintr-un clivaj (sau diviziune în societate, după etnicitate, religie, gen, rasă etc.) se suprapun peste alte grupuri, în funcție de interesele diferite pe care le au. Fenomenul opus acestora este consolidarea clivajelor, caz în care membrii unui grup trăiesc într-un anumit teritoriu (nu sunt distribuiți în mai multe zone) și fac parte din același grup socio-economic, nemaifăcând parte și din alte grupuri sau afiliere ce interferează. Existența clivajelor interferente într-o societate este considerată de către specialiști ca fiind o metodă prin care conflictul este redus în societate,

⁵ *Ibidem*, p. 91.

⁶ *Ibidem*, p. 17.

⁷ *Ibidem*, p. 27.

⁸ *Cross-cutting cleavages* – linii de separație interferente: ”Fapt e că absența unor cleavages, clivaje interferente, este un criteriu care îngăduie el singur excluderea de la pluralism a tuturor societăților întemeiate pe trib, rasă, castă, religie și oricare alt tip de grup tradiționalist”, Sartori, *op. cit.*, p. 33.

căci cei ce fac parte dintr-un grup trebuie să se unească, să lucreze împreună în ciuda diferențelor sau a intereselor diferite pe care le au.

Sociologii și politologii au observat o tendință a clivajelor sociale care afectează structura actuală a statelor-națiuni. ”În legătură cu structura clivajelor în prezent, cele regionale și globale tind să le surclaseze pe cele naționale, urmare a procesului de aplatizare a structurilor sociale naționale și de verticalizare a celor internaționale. Astfel că fragmentarea locală și globalizarea structurilor sociale sunt procese complementare”⁹. Charles Taylor, filosof de origine canadiană, adept al multiculturalismului, își exprimă neîncrederea în statele-națiuni, despre care susține că împiedică exprimarea identităților tocmai prin ideile de egalitate în drepturi și de egalitate a tuturor cetățenilor în fața legii, care, susține el, sunt înșelătoare¹⁰. Aceasta deoarece nu sunt recunoscute identitățile (religioase, culturale, etnice etc.), fapt ce constituie o formă de asuprire și care permite apariția inegalității, prin consolidarea supremației culturii dominante. Taylor nu se rupe de modelul liberal, ci atrage atenția asupra limitelor acestuia subliniind faptul că politicile existente trebuie să se orienteze spre o pluralitate a culturilor. Recunoașterea pluralismului cultural permite indivizilor să se exprime liber, să se realizeze în ”idealul autenticității”¹¹, satisfăcându-le acestora nevoia de recunoaștere, deci, într-un cuvânt să fie liberi. În ciuda aparențelor, drepturile fundamentale ale indivizilor sunt foarte importante în societatea multiculturală a lui Taylor, dar el insistă pe nevoia de recunoaștere publică a comunităților și pe dialogul pașnic dintre grupuri (sau comunități) în spațiul public, astfel ca viața politică să constituie un loc în care acestea să discute aspecte specifice nevoilor lor.

Sartori pune în discuție problema comunității, motivând că aceasta trebuie regândită în condițiile actuale, statul-națiune nemaifiind ”unitatea politică prin excelență”, deoarece e ”supus unei pierderi de semnificație”¹² nu numai față de puterea locală, ci și de cea supranațională. Convingerea sa referitoare la comunitatea națională, văzută ca suprastructură, suferă o diluare ce impune nevoia căutării unei comunități care să ne angajeze (prin consens) și să ne lege. Această soluție e sugerată pe baza faptului că odată dispărută o suprastructură, indivizii tind să se întoarcă invariabil spre comunitatea văzută ca identificator (ceva ce ne identifică și la care avem un sentiment de apartenență), indiferent de mărimea acesteia. Și în cazul comunităților intervine problema inițială, și anume gradul de flexibilitate în privința

⁹ Ionel Nicu Sava, *Sociologia mișcărilor sociale. De ce se revoltă oamenii?*, Nemira Publishing House, București, 2014, p. 35.

¹⁰ Olivier Nay, *Istoria ideilor politice*, Ed. Polirom, București, 2008, p. 629.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Giovanni Sartori, *op. cit.*, p. 39.

toleranței, deoarece și în acest caz vorbim de alteritate (ei, ceilalți) și propria identitate (noi și comunitatea din care facem parte). Diferențele dintre ceilalți și noi ne deosebesc și în ciuda deschiderii sociale, e nevoie și de o anumită izolare pentru ca atributele ce caracterizează o anumită comunitate să poată fi păstrate.

Acestea fiind spuse, reticența cu care imigranții sunt primiți în Europa de către cetățenii statelor europene e datorată unor factori mai complecși. Adesea ei se simt amenințați de către ”invadatori” care ”le neagă identitatea națională”¹³, fapt ce provoacă nesiguranță și teamă. Imigranții au nevoie de locuri de muncă, ceea ce duce la un alt conflict prin împuținarea joburilor aflate la dispoziția cetățenilor din statele respective. Pierderea locului de muncă sau îngreunarea găsirii unui loc de muncă primejduiește familia. Așadar, cel puțin parțial, temerea e justificată. Nu poate fi exclusă nici existența xenofobilor și rasiștilor care agită spiritele. Mai există și tipul de respingere cultural-religioasă, care, observă Sartori, e în mare măsură observabilă împotriva imigranților islamici. Cultura islamică este o cultură complet diferită de cea europeană, nu numai prin faptul că religia și politica nu sunt separate, ci mai ales pentru că e orientată spre militantism religios ce adesea se concretizează în fanatism. Drepturile omului, care sunt respectate în Europa prin constituție, nu sunt recunoscute de legea Coranului. La acestea se adaugă modul în care europeanul este privit de către islamic: ca un necredincios, ca un ”infidel”, și în special pentru radicaliștii islamici, ca un dușman ce trebuie nimicit. Deci nu poate fi vorba de respect reciproc. Așadar întrebării până la ce punct e rezonabilă toleranța pluralistă, sub motivația îmbogățirii, a diversificării comunităților, autorul îi oferă ca răspuns reciprocitatea. Concluzia sa este că punctul dincolo de care pluralismul nu trebuie să meargă este când se observă o lipsă a reciprocității. În adevărata societate pluralistă se poate trăi doar dacă există un consens, dacă atât noii veniți cât și gazdele își acordă respect reciproc, fiind dispuși să dea de la ei ceva pentru a trăi bine împreună. Altfel, prin faptul că este prea tolerant, pluralismul se poate autodistruge prin primirea ”contra-cetățenilor”, care odată primiți în comunitate refuză să lase de la ei pentru a se putea integra în societate, ba chiar contestă valorile ei, devenind ostili. Resortul la care recurg politicienii actuali prin acordarea gratuită a cetățeniei statului celor ce migrează spre Europa sub pretextul integrării nu ar trebui să existe în teoria sartoriană. Acordarea cetățeniei nu garantează faptul că imigrantul se va integra în societatea care-l găzduiește. ”Pluralismul nu trebuie forțat peste măsură”, așa cum se procedează în prezent. Prin urmare regândirea pluralismului, la care ne îndeamnă specialiștii în multiculturalism (printre care și Giovanni Sartori) e mai mult decât necesară.

¹³ *Ibidem*, p. 44.

În regândirea pluralismului politologul italian pornește de la definirea termenilor de multiculturalism și pluralism. Cele două concepte ajung să fie contrare dacă multiculturalismul este definit ca o valoare și nu simplu, ca reprezentând o multitudine de culturi. Conflictul se datorează faptului că, așa cum am arătat mai sus, pluralismul nu poate fi extrem de deschis, de tolerant, chiar dacă diversitatea face parte din el. În cadrul pluralismului există separații, deosebiri, dar necesită un proces de asimilare necesar integrării. Diversitatea pluralismului este una moderată, căci o înmulțire exagerată a diversității culturale ar avea efecte negative asupra lui. Prin acesta rezistă factorilor ce ar putea provoca dezintegrarea sa. Societatea pluralistă ”trebuie să contrabalanseze și să echilibreze multitudinea cu coeziunea, presiunile centrifuge cu păstrarea ansamblului”¹⁴. Din cele două versiuni de multiculturalism acesta din urmă, considerat o valoare, adică cel moderat, este cel ce merge mână în mână cu ideea de pluralism. În politica actuală, în special în cea a Statelor Unite ale Americii se observă că multiculturalismul definit simplu ca o multitudine de culturi (și care este antipluralist) ajunge să predomină, lucru explicat de Sartori prin aceea că obârșiile acestei versiuni de multiculturalism se regăsesc în marxism. Atitudinea antipluralistă reiese din accentul pus pe separație în detrimentul integrării, din refuzarea recunoașterii reciproce și din atitudinea intolerantă a politicii americane.

Revenind la conceptul de recunoaștere, atât de important pentru politologul italian, acesta observă că Charles Taylor îl recunoaște ca fiind un concept de bază pe lângă autenticitate, identitate și diferență care sunt concepte secundare, dar îi reproșează că nu aduce în discuție pluralismul. După cum am arătat mai înainte, există puncte în care cei doi se situează în aceeași poziție, în special când e vorba de recunoaștere, care ne modelează parțial identitatea. Legătura dintre identitate și recunoaștere validând cererea de recunoaștere a comunităților mai mici, minoritare. Punctul de divergență constă în concluzia lui Taylor că ”non-recunoașterea sau contestarea poate aduce daune, poate fi o formă de opresiune care ne face prizonierii unui fals, diform și îngust mod de a fi”¹⁵. Taylor este acuzat de faptul că în teoria sa face apel la exagerare și relativism. Termenul *opresiune* e utilizat forțat, căci nu e același lucru să fii privat de libertate (acesta fiind înțelesul de bază al cuvântului) sau să fii nefericit din cauza contestării sau lipsei de recunoaștere a identității. O altă diferență de opinii are la bază afirmația canadianului în baza căreia toate culturile merită respect egal, toate având valoare egală. În aceste condiții conceptul de valoare își pierde înțelesul, căci ”dacă totul e valoros, nimic nu e valoros: valoarea își pierde orice valoare”¹⁶. Explicația

¹⁴ *Ibidem*, p. 53.

¹⁵ Charles Taylor, *apud* Giovanni Sartori, *op. cit.*, p. 63.

¹⁶ Giovanni Sartori, *op. cit.*, p. 65.

oferită de Taylor la această problemă, că orice cultură trece și prin perioade de decădere, este văzută de Sartori ca o eschivare.

Amintirea operei rousseliene pe care se fundamentează teoria lui Taylor produce o ruptură, punctul de vedere pe care Rousseau l-a susținut, fiind că legile ocrotesc cetățenii atunci când nu există excepții, când sunt aceleași pentru toți. Deci libertatea umană se poate manifesta ”când este supus impersonalității regulilor generale”¹⁷. Ori aceste idei nu se potrivesc cu politica recunoașterii, caracterizată prin excepții și ”legi secționale, legi inegale”.

Deși critică multiculturalismul așa cum este promovat acesta în contemporaneitate, Sartori se încadrează în curentul multiculturalismului liberal, pentru care politicile destinate diversității culturale trebuie să susțină drepturile și libertățile fundamentale ale omului, iar apărarea unor ”culturi ale opresiunii”¹⁸ este de neconceput. Critica adusă de el multiculturalismului de stat, neliberal, adică variantei negative a multiculturalismului așa cum a analizat-o, s-a dovedit a fi corectă. Deși volumul luat în discuție a fost reeditat înaintea atacurilor teroriste din 2001 a World Trade Center, efectele nedorite de care se temea Sartori au început să apară: pe de o parte se concretizează în declarațiile importanților lideri politici europeni (Angela Merkel în 2010, David Cameron și Nicolas Sarkozy în 2011¹⁹) referitoare la eșuarea multiculturalismului, iar pe de altă parte le vedem în criza imigranților islamici ce amenință să destabilizeze statele europene (și să pună în pericol ideea de Europă pluralistă multiculturală), pentru rezolvarea căreia nu există deocamdată rezolvare.

BIBLIOGRAFIE

- Miller, David, *Enciclopedia Blackwell a gândirii politice*, Editura Humanitas, București, 2006.
- Miroiu, Mihaela, *Ideologii politice actuale: semnificații, evoluții și impact*, Editura Polirom, București, 2012.
- Nay, Olivier, *Istoria ideilor politice*, Ed. Polirom, București, 2008.
- Sartori, Giovanni, *Ce facem cu străinii? Pluralism vs. multiculturalism*, Editura Humanitas, București, 2007.

¹⁷ *Ibidem*, p. 75.

¹⁸ Mihaela Miroiu, *Ideologii politice actuale: semnificații, evoluții și impact*, Editura Polirom, București, 2012, p. 275.

¹⁹ *Ibidem*, p. 286.